

ئارۇ مەنتەقە ئىمەنە باسو فدرالىسىمى گەرما، با بزنامى يۇ جە كارشناسا ئوروپايى ئى مەسەلى چى بابەتوۇ چىش ماچو، (ئولوف پيترسون پروفىسورو علومى سياسى و رابەرو تاقىقاتى جە ئەنجمەنى ئاموزشى سەنعت و بازىرگانى و كۆمەلگاي جە سويدهنە) جە كتيبو فدرالىسىمەنە سەرو ئى مەسەلى پى جۆرە باس كەرۆ:

فدرالىسىم

يەك پارە جە فرە پارچەبىيەنە

فدراسيون يا لەقەنە ئەيالەت، لا كشوهر شناساوه ئەغلەب پيسە فرميوى بەينى جە بەينو يەكەتە كشوهر تا لا تاكە كشوهر يو تارييف كرىو. ئەيالەتە يۇ گرتەكا ئەمريكاي، ئالمان، سويس و كانادا و ئوستراليا نمونينى پەي كشوهرە بە فدرال ساختە ئامايا. كەلىمى فدرالىسىمى ئا جەريانە فكريە نەخش كەرۆ كە ئانا تۆوسىيەو مۆدیلو يەكەتە ئەيالەتە پيسە چيويوى ميانە جە بەينو يۇ گرتيوو شلو كشوهر و سنتراليزمو تاكە كشوهرى كەرۆ.

هەر چيسوۇ ئى ديارى كەردە عمومىە مرمانو كە فدراسيون عبارە تيوى پەر گرفتا كە مەيل بە گليروو (سنتاليزم) بىيە تا وەلاووو (ديسنتراليزم) بىيەش چەنەن. جا پوۆكەي باس سەرو يەكەتە ئەيالەتە و بە كەردەو ئەرمانايشا ياگى سەرنجىيەنە. باسەكە بۆحرانى دەرونى يۇ چا ويئە ديموكراتيا كشوهرسازىيە شى كەرۆو. جە لييوو چەن گونەيى و تاييەتمەندى ئا قەلەمپەو سەر بە وييا مدو وەر و چەما و چوۆ لايچوۆ پەي هامشانى و هەرپاسە يۇ بىيە چيرو بنگا سياسىيە شەريكانە تەلاش كرىو.

يەك پارە جە فرە پارچەبىيەنە، پيسە ماچو شوعارەو تايبتىيەو ئەيالەتە يۇگرتەكا. فرموليوى چىمەنەچە جە پيشنويسو پيشنيارى پەي قانونى بنەرەتى ئايەندەو ئىئوى هەن. شوعارەو ئىئوى بە پاو پيشنيارهكەي مشيو بۇ بە يۇگرتەي جە فرە پاچەبىيەنە.

ئى دوه فرمولە (هەرچەن پتەوەچە) وەلاتەر چانەيەنە كە بتاوا تاييەتتەر ويرو فدراسيونى و فدراليزمى وزا بەر. يەك پارە بىيە جە فرە پارچەبىيەنە كرىو پيسە نمونەو هەر كۆمەلگىيو تەماشەش كەرى، كە يۇ گرتيو جە فرە تاكە كەسا بە سازمانى ئيداريى و قانونى هورسورپاي شەريكييوە. بەلام تەوئەنەي بنەرەتتە جە ئەيالەتە يۇگرتانە جە راسيەنە تاكە كەسە نيەنە، بەلكە قەلەمپەو سەر بە وئ و يا مەنتەفەينى. فدراسون يانئ كۆمەلگىيو جە كۆمەلگايا. يۇ گرتەي ئەيالەتە ئەو كەرديوو ئا لكينە كە چەنى قەلەمپەو بتاوا مافو وئ برپار دايشا پاريزنا و هەم زەمانىچ بلانە چيرو پيوەرە برپارداي و قانونا بە شەريكى بەر كەردەياشا.

ئى مانا بنەرەتتەيەنە كە كەرۆ بە نۆختى ئەرەجماي ئى كتيبيە، كە هەم فكرەو فدراليزمى و هەم واقىيەتو يۇگرتەي ئەيالەتە دلى ديموكراتيا ئارويەنە شى كەرۆو. بەلام پەي ئانەيە بتاومى سەرە جە باسو روى بەر كەرمى مشيو ئانەيە بزنامى كە كەلىمى فدراليزمى و فدراسيون گاهەن جە مانئى جياكارينە بە كار مەيا و هەر پاسە ژماريو مانئى خويشاوئەندىچشا هەنى.

هەم دەسى

كەلىمى فدرالىسىمى بنەرەتو وئيش بەرۆو سەرو كەلىمى foedus لاتىنى، كە كرىو بە يەكەتەي يا پەيماننامە مانا كرىو.

لايەنە بەرەبەرئ پەيمانيوە بىنا، كە چەنى ئانەيە هوويەت و تەمايەتو وئيشا پاريزنا (بازاوه)، يەكەتتيو وەش كەرا، كە ئاديچ هوويەت و تەماميەتو وئيش بۆش.

چى مانا بنەرەتتەيەنە فدرالىسىم يانئ سىستەميوى ئازادانە وەش كريا جە سەربەخويى و رابەرى شەريكانەي.

پهیمانامه‌کهنه شهرتیوه منریوره و تهره‌فه‌کی مه‌یا سه‌رو ئانه‌یه تا گیر و گرفتگی به شیوه‌ی ناشتیانه و قانونم‌ندانه که‌راوه .

کومه‌لگا ئه‌ژناسی ئیسرایلی دانیل ئه‌لازار ئاماژه که‌رو که ئی ویرو یه‌کیه‌تی وه‌ش که‌رده‌یه سه‌رو ئه‌ساسو ئیخلاق‌ی و متمانه‌ی سیاسی، جه نوشته کونه‌کانه، جه داستانو دوانزه قه‌بیله‌که‌و ئیسرایلیه‌نه ئامان .

کومه‌له مه‌ردمی جوراوجورئ متاوا پپوره‌ه با و چپرو قانونا و ئهنستیتوه شه‌ریکیانه ئهنجمه‌نی وه‌ش که‌را .

دیموکراسی

کشوه‌ریوی ئه‌یاله‌تیچ ههم دیموکراسییوا. وه‌لی شه‌رتنه نیه‌نه ههر دیموکراسییو گنؤ شونه‌و مودیلی کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی. ئه‌گه‌ر دیموکراسی جه ترما سنترالیزه‌ی و یو بیه‌یه‌نه مانا کریو، سه‌ربه‌وییی قوومی به زه‌حمه‌ت چه‌نی ئیده‌و فدرالیسمی مییوه. ئه‌لبه‌ت کشوه‌ری نا دیموکراتی وجودشا بیهن که به نامی فدراتیوی بیینی، شوره‌وی یو چا نموانه. به‌لام ئه‌گه‌ر یو ئا شه‌رتی بنیوره که قالبه‌ه‌ریه هه‌ره‌قه‌تینه‌که، نه ته‌نیا پیتی (حه‌رفی) قانونه ئه‌ساسیه‌که‌ی، مشیو گنؤ شونه‌و مودلی کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی، ئانه حه‌تمه‌ن فدراسیونیو مشیو دیموکراسییو بو. کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی به دوانه (دوبل) نمایه‌نده‌گی میینه‌دی. جه مه‌رکه‌زو پریار دای کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی‌نه ههم نمایه‌ندی ئه‌یاله‌تا هه‌نی و ههم نمایه‌ندی هام وه‌لاتیا. کشوه‌ریوی ئه‌یاله‌تی ته‌نیا ئه‌ندازیوی گرنگ جه سه‌ر به وی بیه‌ی ناوچیوی مه‌رمانو به‌لکو ههر پاسه نمایه‌ندیوی کار که‌ری دیموکراسیا. ههر پاسه کشوه‌ریوی ئه‌یاله‌تی سه‌رو نه‌زمیوی که قانونیوی ئه‌ساسی ریکش وزو، و نوؤعه فورمیوی حقوقی په‌ی ئه‌وه که‌رده‌ی گرفتا به‌ینو راده جورا و جوره سازمانیا مه‌رزپوره، چیویو که به نوبه‌و ویش میاونو که کشوه‌ریوی ئه‌یاله‌تی مشیو مه‌رجه دیموکراتیه‌کا کشوه‌ریوی قانونی به گا بارو. به‌لام پیویست نیا که گرد دیموکراسییو به پاو پرنسیبو فدرالی سازمان دریو. سوید و باقی کشوه‌ره سه‌رینه‌کا نمونینی په‌ی یکانه کشوه‌را، که کریو واچی سه‌ر به ویییوی کومونی (شاری) نسه‌ته‌ن فره په‌ره ئه‌ساسا هه‌ن، که چی مه‌رجه‌کا کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی، سه‌رو ئانه‌یه که مافو سه‌ر به وی ناوچه‌کا مشیو قانونیوی ئه‌ساسی پاس و ریش که‌رو و ده‌سه‌لاتو قانون نویسه‌یشا بو به‌کار نمارا .

ئه‌رزبابی مودیلو کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی ئاشکرا نیشانه مدو که سه‌رو دلئ ئاخنو رابه‌ری مه‌ردمی به‌رداشتی جوراوجورئ هه‌نی. لایه‌ن گیرئ ئانه‌یه که کریو به دیموکراسییوی یه‌ک پارچه (مؤنولیت) نامیش به‌ری به بهد گومانیوو مدیا را حه‌لا فدرالیه‌ره. که چی کشوه‌ری ئه‌یاله‌تی، ئه‌گه‌ر ته‌رجمیوی دیموکراسی پلورالیانه کریو، نزیکا به یه‌کیه‌تیوو .

ئا ئه‌نه‌یاواییه دیموکراسیه یه‌ک پارچانه (مؤنولیت) چاگوو په‌یش ملو که ده‌سه‌لاتی سیاسی کومه‌لگای جه یه‌ک نوختوو مزبو و، ئه‌لبه‌ته، گنونه چپرو کونترولی دیموکراسیانه‌ی. نمونه‌ی کونه‌ش دیموکراسیانه ته‌رجمه که‌رده‌ی شورشو فه‌رانسه‌یا. کومه‌لگای قه‌دیم پیسه بی هره‌میوی و شا پوپه‌کانه‌شوو بی. ده‌سه‌لاتی تاکه که‌سی ورا بی و یاگیش به ئهنجمه‌نیوی نه‌ته‌وه‌یی په‌ر کریابیوه. به‌لام ده‌سه‌لاتو حکومه‌تی مه‌رکه‌زی نه‌فاریا بی هیچ، به‌لکو چپرو رابه‌ری یاکوبین (Jakobin) یه‌نه مه‌حکه‌مه‌تریچ کریا بی. چیگه‌نه ته‌وانایی حکومه‌تی جه رابه‌ری کومه‌لگایه‌نه هه‌ن که کارایی دیموکراسی دیاری که‌رو. فدرالی که‌رده‌ییو چیگه‌نه به دروسی پیسه‌نه ورد که‌رده‌ی کشوه‌ره‌که‌ی به تیکئ گولانه‌ته‌ری، که ته‌نیا په‌ی ئانه‌یه بو تا زه‌حمه‌ت وزو وه‌رو حکومه‌تی مه‌رکه‌زی جه کونترول که‌رده‌ی مه‌مله‌که‌تی‌نه .

پلوراليانە ئەنەياوایی ديمۆكراسى تەنيا پانەيه كە دەسەلاتى مەركەزى كاران و ئينا چيرو كونترول مەردميهە رازى مەبو. لاشوو ديمۆكراسى ھەر پاسە ئەوہ بينيا پانەيه ھەن كە باقى كۆمەلگای چەنى سازمان مديرو. ديمۆكراسى مۆنۆلۆتيكى جە راسيەنە تەنيا حكومەتيو و نەتەويو جە ژماريو تاكە كەساش گەرەكا. كەچى ديمۆكراسى پلورالى ھەر پاسە داوا كەرؤ كە جە بەينو تاكە كەسەكانە و حكومەتيەنە چندين ئەنيسيتوى و تاقمى سەر بە وي پيسە يەكيەتيا، كليسايا، شەريكا(كارخانا)، دانشگاهيا و ميديا كۆمەليا (mass media) وجودشا بو. كۆمەلگيوى شاروہندى پيسە سازمان دريا، يا كۆمەلگای مەدەنى، مەرچا پەي بيەي كۆمەلگيوى بازى، ديناميكى و ئازادى. سەر بە ويوى بنيا نريا سەرو ئەساسو مەنتەقەي، كە بە وي رابەرى كەردەي جە ياگينە و يا بە ئوتونۆمى مەحەللى حەقيقت پيدا كەرؤ، بە پاو نەزەرەو ديمۆكراسى پلوراليانەي شيوہ ھەرمانيوەنە پەي قولوو كەردەي رابەرى مەردمى.

پلوراليسم

ئانە كە پلوراليسم يانئ چنڭ گونەيي چيويا، كەچى سەرو ئانەيه كە پلوراليسم جە راسيەنە چيشا، چندين تەرجمى جوراو جورى ھەنى.

دانيل ئەلەزەر ئامازەش كەردەن كە جە تاريخو فدراليسمو ئەمريكايەنە سەرو مانا و پلوراليزمى تابيرى جوراوجورى ھەستيشا بيەن.

لواي ئەوہلين كۆلۇنياليسنا پەي ئەمريكاي، پەي ئانەيه بي كە بتاوا ئازادانە مەزھەبو ويشا بەرا راوہ. پوؤكەي پنسيلوانيا دارا و دەسوريو(رەسميو) جە پا ئەرەگرتەي كويكارەكا سەرو تولەرانسيوى تەمامى و وەرراوہر(دوہلايەنە) يا. مەردم بە باوہرى جياوازيوہ تاوينئ پيوہرە بژيوا. جە شاريوى بازرگانى پيسە نيويوركيەنە پلوراليزم ديمەنيوى فرەتەر بە دلئاخنى ئابوريش بە گرت بە ويشوو، جيگە ئازادى بازارى بە بنەرەت نريا بيەرە.

جە سەراوندو وەرزيو ئەمريكايوو، بە تايبەت جە ماساچوسيتەنە، كۆمەلگا وەش كەردەي پا بارەرە بي كە تاقم و دەسى جياوازئ، ھەركام بە وير و باوہرو ويشاوہ و جيا جە يوترينى سازمان بدريا.

ئەيالەتى وارينئ، پەي نمونەي ويرجينيا، بە سەخت گيريش سەرو ئەوہجيا كەردەي نەژادى، ديمو تاريكو پلوراليزميش نمايەندەگى كەرد.

ئەيالەتى تازە سازيبي جە وەرئاواي ميانەنە، بە ئوہايووہ پەي نمونەي، فرەتەر سەرو ھامكارى ئازادانەي وەشئ كربيئ. جيگە ژيواي ئەنجمەنى و ئا سەربە وي ناوچەبيە چنڭ گونەبيە دلئ ناخنو بەرداشت جە پلوراليزميش رەنگ ئاميزى كەردە بي. چەنى كاليفورنياي ديديوى ديارى و روشنى تاكە كەسى جە پلوراليزمى چەكەرەش بەس.

سەر بە خوئي ناوچەبي

گەرەكش نيا مابەينو سەربەخويى ناوچەبي و فدراليزميهەنە پيوہنيو بو. سەربەخويى ناوچەبي كريبو جە چوارچيوہو كشوہريوى يەك دەسيچەنە بيينە دى و ھەر پاسە جە كشوہريوى ئەيالەتيچەنە كريبو سەر بە خوئي كۆمۇنەكا تەنگەلا(مەحدود) كريبوہ. سەر بە خوئي ناوچەبي پا مانانە كە جە كشوہريوہنە كۆمۇنەكى بە شيوہي ديمۆكراتيك ھور چنياو دەسەلات و دەرەتانو ئانەيشا ھەن كە خواستئ شاروہندەكاشا بە گا بارا. بە پاو بەيان نامەو شورواو ئوروپاي سەرو سەر بە خوئي ناوچەبي، كە چانيشا سويديج ويش بەسەن پوو، مشيو كۆمۇنئ بە شيويوى ديمۆكراتيك سازمان دريا و جە مافو سەر بە خوئيوى وەر وەلاي كەلك ھور گيرا. بە باسيوى روشن و نزىكتەر، ئا سەر بە خووہ ناوچەبيە مشيو قانونى بنەرەتى پاريزناي، ئيختياراتى دەفيق، پاريز

پهی ئا کۆمۆنی بەش کەردەیه، رابەری دەس و یەردە، پارێز وەراوەرو سەر پەرەسی (قەیۆمی) کێشوەری، تەوانایی ئابوری، مافو هەم کاری و هەر پاسە پارێزیای حقۆقی بینا بنیۆ.

سەرنجیۆ سەرو ئۆروپا و ئارۆی نیشانە مدۆ کە ئا سەر بەخۆ ناوچەییە جە پراکتیکەنە هەر فرە جۆراوجۆرا. کێشوەری یەک دەسێش چەنەنی، پێسە سەراوندیەکا (باکور)، کە چاگە کۆمۆنەکی دارا و مافیۆی سەربەخۆیی تاریخیەنی. کە چی کێشوەری یەک دەسێچ پێسە ئینگلیس و فەرانسە ی هەنی کە چاگە سەربەخۆیی کۆمۆنەکا تەنگەلا کریانوۆ و حکومەت چاگە متاوو راسەوخۆ ویش بیاونۆنە هەرمانا دەرونی کۆمۆنەکا.

جە کێشوەرە ئەیلەتیانە سەربەخۆیی ناوچەیی وەلێ گرد چۆیەنە جە هەل و مەرچو بەینو کۆمۆنەکا و ئەیلەتەکانە دیاری کریۆ. سازمانی فدرالی بە ئەیلەتە سەرو مەنتەقە بیە یەش کریاکاش، جە راپ دەسەلاتی بە پاو قانونی زەمانەت کریایشاوە دەسیۆی بالا مدۆ. کە چی یاسا و هۆرسورپی کۆمۆنەکا ئەغلەب ئەیلەتی منیاشارە نە حکومەتی مەرکەزیی. پۆۆکە ی جە کێشوەرە ئەیلەتیانە میۆ وەرۆو، پێسە جە بلژیک و کانادانە، کە کۆمۆنەکی شکاتو ئانەیه کەرا کە بۆنەو قازانجو ئەیلەتەکاوە وزیینیۆ لا.

دیسنترالیزە کەردە ی

ئەلبەت کێشوەریۆ ئەیلەتی مەتاوو تەمام سێنترالیزە بۆ، وەلی ئەندازە و میزانو دیسنترالیزەچ فرە فاریۆ (جۆراوجۆرا).

هەرپاسە کێشوەری یەک دەسێچ متاوا جە پراکتیکەنە دیسنترالیزۆ با. جا پۆۆکە ی ئانە کە بە فدرالی کەردە ی، هەر جە راپو بە مانا و دیسنترالیزۆ کەردە یچ بۆ فرە دورا جە رۆشنی. بە شیۆیۆی گردی کریۆ وچی کە ئی دوه ئەنە یاواپیە، یانی سێنترالیزم و دیسنترالیزم پێوەرە پیمانۆ وەش کەرا کە میزانو دەسەلاتو حکومەتی ملو قەلەمپەوکارە مرمانۆ. ئەندا ئەگەر گەرەکت بۆ جە نزیکۆو و رۆشنەتەر سەرو سێنترالیزمی قسۆ کەری متاوو فرە سەخت بۆ، هەر پی دەلیلە سادۆ کە، دەسەلات کریۆ بە شیۆ جۆراوجۆری ئەندازە گیرۆ. جار جار مەنزور جە دەسەلاتی روالەتین و جار جار یچ بە مانا و دەس لوبیۆی هەرەقەتینیا. دەسەلات کریۆ جە دارا بیە ی ئیمکاناتیەنە ئەندازە گیرۆ. پەرسەکە چینگەنە میۆ سەرو ئانەیه کە چەنی تەوانایی مالیات گرتە ی و دەسەلاتی مالی (بودجە) ویش بەینو بانە ی سەراسەری و ناوچەکا و کۆمۆنەکانە دابەش کەرۆ.

شیۆو ئەندازە گیری هەرچی بۆ ئانە دیارا کە میزانو سێنترالیزە (ئەنە دلۆ دای) و دیسنترالیزە (ئۆو بەر دای)، هەم جە بەینو کێشوەرە ئەیلەتیانە و هەم جە بەینو تاقم و دەسەو کێشوەرە یەک دەسانە، فرە فاریۆ.

جا پۆۆکە ی هەلەن، ئەگەر یۆ پاسە بزانو کە کێشوەرە ئەیلەتیەکی ئۆتۆمات دیسنترالیزۆی و جە دەسەلاتی مەرکەزی تەنیا بەشیۆی گۆلانەشا هەن. پە ی نمونە ی کێشوەرە ئالمانی فدرالی سازمان دریان، کەچی حکومەتی مەرکەزی جە ئابوری کۆمەلگایەنە وردە وردە دەسەلاتیۆی گۆۆرەش پێدا کەردەن و کەم کەم یاگیش بە دیسنترالیزە ی لێژە کەردینە.

سابسیدی

ئەنە یاواپی سابسیدی (یاردی دای - دەسگروپی) جە باسە کۆمەلایەتیەکا ئۆروپایەنە و بە تاییبەت جە باسا سەرو ئایەندەو یەکیەتی ئۆروپایەنە میۆ وەرۆو.

سابسیدی ئەغلەب بە کەلیمی پرنسیبو نزیکایەتی مانا کریۆ. جە پەیماننامەو ماستریخی جە سالو 1992 یەنە دیاری کریان کە "بیریۆ مشیۆ، هەتا کریۆ نزیک بە شاروهندا گیریا"

جە پێشنیارو کۆنگرەو دمارۆی پە ی قانونی ئەساسی ئیۆی پرنسیبو نزیکایەتی پاسە ورد کریۆو (شەرە مدیریۆ) کە یەکیەتی ئیۆی مشیۆ چارە سەریۆ تەنیا تا ئا یاگی و پا ئەندازە

دياري كهرؤ كه ياواي به ئامانجو ئا چارهسهره به ئاندازهي كافي و شايان، به كشهوه ئانداما ويشا چه جه بانه و مهر كه زيه نه يا مهنته قه يي و يا مه حه ليه نه ريك نه گنؤ و نيئ و هروؤ، و به بؤنه و هروه لايي و يا تاسيراتو ئا چارهسهره دياري كريايه، ياواي به ئامانجه كاش جه بانه و يه كيه تيه كه يه نه (ئئؤ) خاسته ر بؤ.

وهختيو جه باسه نه به سابسيدى ئيشاره كريؤ به مانئيو به پاو ويش تا راديو ناسكوؤ كريئ ئيشاره كريؤ. ئى كه ليمئ زياتهر پيسه هم مانئيو پهي ويري عمومي ديسينتراليزه ي به كار ماريو. ئى ئه نه ياواي به هره پاسه زوؤن جه ده سور (tradition) و سوئديه نه هه سه م كريان. نمونيو ئانه نه كه كؤميتو ناماده كاري ئؤستاني سوئدي جه ساله و 1974 نه بازو پرنسيپيش سه رو ههرمان به ش كرده ي جه به ينو حكومه تي و كؤمؤنانه فرمولئ كه ردئ، چانيشا يوشا وچئ " ههرمانه (وه زيفه) ئه گهر لازم نيا مه بؤ جه بانه ي (سه تح) بريارده ري به رزته ر چانيشا كه برياره كه راسه و خو پهنه شا موهرؤ بنرؤره "

به لام ده سگيري كرده ي (سابسيدى) مانئيو به دلئ ئاخني تاييه تيچش هه نه. ئى ويره جه ئاموزشي كؤمه لايه تي كليسا و كاتوليكه كانه ياگيوه ي دليراسينه ش هه نه.

ده سگيري به لاتين يانئ فريا كؤوته ي، ياردي، په شت گيري. يه كانئ گؤلانئ پهي ئانه يه كه گوؤرئ با و بياوا پهنه مافو ئانه يشا هه ن كه ده سگيري كريا و يارمه تي بدريا. ويره بنه ره تيه كه ئانه نه كه گرفتئ كؤمه لگاي تا ئا حه ندا كه كريؤ، مشيو به ده سو گروه گؤلانا كؤمه لگاي، پيسه خانه واده ي، گروه هامساكا و ئه نجمه نه كا كرياو (چاره سه رئ كريا). مه سوليه تي ئيخلاقى خانه واده ي به قؤرسى پاش سه ر گيريؤره. دماي ئانه يه كه ئا يه كانه جه ياگينه نه تاواش ههرمانه كيئش كه رؤ، سازمانئيو سه رته ر ئا ئه ركيه گيرو گه رده ن. دؤكتترينه كه رو به نه خشو حكومه تي ويئش پي جوهره موچنؤ: حكومه ت مه بو يه كه م ئالترناتيو بو به لكو مشيو دما ته رين بو.

جه باسا دلئ ئالمانيه نه شيوه و رابه ري فدرالئ كشهوه ري پيسه به ياگه ئارده و ويرو ده سگيري (سابسيدى) دريان وهرو چه ما. ئى پرنسيپه كريؤ جه كشهوه ره يه ك ده ساچنه به كار گيريؤ. سه ر به خوؤيو وي وهروه لاي مه حه للى كريؤ به بروزيو جه ده سگيري بنريؤره. كه چي پيچه وانه كه ش مه وهروؤ، فدراليسم و وئ رابه ري كرده ي مه حه للى به شيوه ي ته ر خاسته ر به يان كريا تا به سابسيدى.

جه نه زه ري بنه ره تي دانشو كؤمه لگا و كاتوليكانه پرنسيپو سابسيدى پيسه مافو يه كه م بيه ي (جه ئه وه لوؤ بيه ي) سازمانه وارينه ده قيق فرموله كريان. به پاو به كار به رده يوي ده قيقو ئا فكريه مه كريؤ وچي فدراليسمو ئالمانيج به ته مامى چه ني سابسيدى ميئوه. ده سه لاتو بانه و يه كيه تيه كه ي به نسبه تو ده سه لاتو ئه ياله ته كا هه ر فره فره ته را.

فدراليزمى ئيكونومى (گؤزه رانى / ئابورى)

تنؤرى گؤزه رانى فؤرمو ئه نيستيتوه (مؤئه سيپه) سياسيا وزؤ وهرو چه ما، چون ئانئ كارگه ريشا سه رو ئانه يه هه ن كه چه ني چيوؤ لا بريو شاروه نداوه به خاس بزانيو كريؤ به برياري ده سه جه مى. مه سه لئ شاوليه و به ش كرده ي ده سه لاتئ چيرو نيشانئ fiscal federalism يه نه باس كريؤ. پهي لواكه ي پاسنه نه كه مه ردمو به شه جوړاو جوړه كا مه مله كه تي نيازئ و داواكارئ جيا كاريشا هه ني.

گؤزه ران ناسئ په نجه پهي ئانه يه كيشا كه هه م ديسينتراليزه كرده ي و هه م سينتراليزه كرده ي عه يبيئ ويشا و خاسئ ويشا هه نيئشا. ديسينتراليزه ريك كؤوته ي چه ني ئاره زوه مه حه ليا و

مهنته قه بيا مارو وەرؤو و را پهی په قابهت بهینو به کانهکا وهش کهرؤ. سینترالیزه پهی ئانهیه که بتاوی داواکاریا قازانجو ههرمانه دهسه جه میا پهی گردو کشوهری فراههه م کهری لازما. پرینسیپییوی بنه رته تی ئانه نه که بریار سهرو خه رجی و ئه رک قه بول که رده ی پهی زه ر بهر ئارده ی (finance) مشیو جه یهک بانه نه بو. به لام جه پراکتیکه نه فره و کشوهره یو گرتا ئی قانونیه مارا. نا رؤشنی جه وه زعیه تو ئه رک قه بول که رده یه نه ئه غلب بو به بایسو ورده ورده سنترالیزه بیهی.

گه رایشیو که که م که م نؤختی قؤرسه و گؤزه رانی روه و قازانجو حکومه تی مه رکه زی پال منیوؤ پؤو، نامی گؤزه ران ناسیوی ئالمانیش به نامی پوپیتز (Popitz) ی گرتینه وی و به نامی پوپیتزی نامی بریو.

هامکاری دیموکراتیانه

یه کیه تیوی کشوهری کریو پیسه گونیوی تایبه تی جه شیوازی رابه ری که نامی هامکاری دیموکراتیانه ش گنؤ سه ر وزیو و هرو چه ما. که چی سیستمیچ هه نی که چه نی یه کیه تی کشوهری تا رادیوی نزیک خیشاوه ندیسا هه ن، پیسه شیوه رابه ری چند گونه یی، به لام نیازشا پانه یه نیا که به سه رزه مینیوؤ بینیی باوه.

هامکاری دیموکراتیانه زیاته ر چا کؤمه لگایانه که جه باری ئه تنیکیوؤ په راکه ندی نی می و هروؤ. ئی مودیله سازمان دریایه جه دوئ به شی پیک می.

یه که م مه ردمه که به شیوه ی شاولی سهرو مه زه به ی، زوانی، نه ته وه ی و یا سه ر به ئیدئولوژیوی سازمان مدریو.

دوهه م رابه ری ئی به شا ملانه جوریو ریک کؤوته ی ده سه یی سهرو به ش که رده ی بازو چیا، پیسه مه دره سا و کؤلتوری.

ئارند لیژفارتی کؤمه ل ناس ئی مودیلشه به کونسوسیا شونال دیموکراسی (consociational democracy) نامی به رده ن. ئاد زیاته ر سهرو وه ته نو ویش یانی هؤله ندی تا ساله کا ده هه و 1960 ی لوان، یانی وهختو زه مانئو که ئی مودیله ده سش به کالوؤ بیهی که رده بی. ئی مودیله جه سه رده مو گه شه یشه نه پیسه فؤرمیوی جه پیوه ره ژیاوی کاتولیکا، کالوینیستا، سوسیالیستا و لیبرالا بی.

یو متاوو ئی پیوه ره ژیاویه پیسه مزگی (tempel) یوی یونانی بارو و هرو چه ما. کؤله که کی سیمبولینی پهی گرو مه ردمی جیاکاری، هه رکام به بنگا و سازمانو ویشاوه. بنه و دارا یا بانه که یچ نیشانیه پهی ریک کؤوته ی بهینو تاقمه کا که بروژیوا پهی به رده باری دوه لایه نه ی. فکرو ئه وه لیه و فدرالیزمی، پیسه کؤمه لگاییو جه کؤمه لگایا، کریو بیینه دی، هه رچند چا یا گانه گرو مه ردمه کی نه با لا یویه نه و پیوه نی یا گه یی و جوغرافیاییچشا نه بو پیوه. هه مکاری دیموکراتیانه پهی ئاجوره فدرالیزمی که وابه سته به سه رزه مینیوی نیا را چاریش هه نی. جه وه راوه رو ئی هامکاریه دیموکراتیانه یوؤ دیموکراسی به شی فره یی مدران، که جه شیوه و رابه ری ئینگلیسی گیریان. چاگه به رده نه بو به خاوه نو گرد چییو. هامکاری دیموکراتیانه به پاو ویره و فدرالیسمی، شیویو جه به ش که رده ی ده سه لاتی مرمانو.

فدرالیسم: ئیدیو سهرو بیچمو رابه ری جه بالانس هه

فدرالیسم يانئ ئيدئ و كوششئ جه راو ئه ره مەرزناي رابەرييوي سياسي سەرو مۆديلو ئه يالەتي . به ئەندازبو كە ئى ئيدئ سيستەميوي فكري پيوس و يوگرتە وەش كەرا، يو كرىو واچو فدراليسم ئيديولوزيويو سياسيا . كە چى مەكريو يەكسەرە فدراليسمى بينى به ئيديولوزيويو هەستى داريەرە (حازر).

ئيديولوزى فدراليسمى ريشئ تاريخيئ تيكلەيش هەنى، هەم بينان راسيەرە و هەميچ چەپيەرە . ئى فكرە هەمەگيرە كە كۆمەلە سياسيەكئ وەختبو با به يو و يا يو گيرا خاستەر متاوا وئشا پاريزنا و قازانچ كەرا تاريخيوي دور و دريژش هەن . كشورئ شارە يونونيەكا و شارە ئيتاليايەكا سەردەمو سەدە دلپراسينەكا نمونيئ . هەرچند فدراليسم به مانا مۆدرنەكەش تا سەردەمو وەش بيەي كشورئ ئه يالەتي ئەمريكاي يانئ تا دمايي سالەكا 1700ى ناما وەرؤو، بەلام فرە كشورئ ئورويائئ چى رانە رچە مارئ بيئئ، به تايبەت سويس و هۆلاندا . ويرەو سياسي سەردەمو سەدە دلپراسينەكا سەرو ياگە جيکارا، كۆمەلگاي، تاكە كەسى و دەسەجەميە جوراوجورا بيئ كە چەنى بناوا يو گيرا و يەكانبو وەش كەرا . مەسەلئ سەردەمي ئانئ بيئ كە ئەنە يايوي پيدا كەرى و دەسەلات گيرى ملو دنيبو جه يوگرتەيا، چينا، سنفا، شارا، شاروچكا، شازادا و سازمانە كليسايارە .

يو جه رابەرا فكري ئى سننەتيە يوھانەس ئالتوسيووس (1638/1557) بيئ . ئالتوسيووس جه هەرمانە سەرەكيەكيشەنە بەنامئ " پولييتيكاى " بنەرەتو نئوريويوش جه بارەو كۆمەلگاي پلوراليوؤ نيەرە . هەر چيگەنە ئەنە يايوي مۆديرنئ پيسە كۆمەلگاي مەدەنى، پولياركى (polyark)، سازمانئ شاروھنديئ و پەيماننامئ هەستيشا بيئ . سياسەت لا ئالتوسيووسوؤ هونەر و ريك وسەي مەردميا پەي وەش كەردەي، نيای، شانای و نيگادارى ژيواي كۆمەلگاييشانە .

جا پوؤكەي سياسەت به شيوہى " سيمبوليك"، پيوەرە ژيوايش نامين . چيوو سياسەتي ريك وسەيا (consociatio)، به پاو ئينەيە ئانئ كە پيوەرە مژيو پەيمانە بينا كە به پاو قەراريوي ئاشكرای وە يا هەر پاسە ئەنە يايوي، دوە لايەنە ياردى دەرئ ژيواييوي كۆمەليانەي هەماھەنگى با .

ئالتوسيووس به ئەوہ گيلاي راسەو راس پەي لا ئەرەستوى ماچو ئينسان جه سرشتو وئشەنە گيانداريوي كۆمەلگاييا . به تەنيا ژيواي لا ئينسانبوؤ چيووي بيگانەن . ئينسان كۆمەلين و هامرا چەنى مەردمى تەرى رشد و تەكامل كەرؤ . چيوئ نە پيسە يوئ بەش كرىيئئ و نە گرد چيو دريان بە يوئ و نە ماباقى بيئ بەشئ كرىيئئ . چيوئ نارېك بەشئ كرىيئئ، بە جوربو كە يوئ چيوويوش هەن و يوئتەر چيوويوتەر . ئەوہ فاراي و پيوہنى گرتەي بنەرەتو كۆمەلي و كۆمەلگايا .

ئالتوسيووس پەرسوؤ : ئەگەر پەي ئانەيە نيا كە ئينسانەكئ نيازشا بە يوئترينى هەن، كۆمەل و كۆمەلگا پەي چيشيەنئ .

جە دنياو ئالتوسيووسەنە دەسەلات جە وارؤو پەي سەرى ملؤ . مەردم بە پەيمانئ، ريك كوؤتئ وەشئ كەرا و ئينچە بە نوبەو وئشا ريك كوؤتئ گوورەتەريشا چەنە باوہ . حكۆمەت رەوا بيەي وئش جە چيروؤ گيروؤ . سەر بە وئ بيەي سياسي پيسە دەسەلاتيوي سازمان دريائ تارييف كرىو . دەسەلات جە ريك كوؤتەي بنياد نەراشوؤ سەرچەمە گيروؤ - نە جە خودايوؤ و نە جە حكۆمەتيوؤ . كۆمەل پيسە وەش كرىيئو جە يەك زنجيرە پەيمانا مديرو وەرؤ چەما كە ريك كوؤتئ پيسە خانەوادا، هامبەستەگيا، شارا، ئەيالەتا و كشورە وەش كەرؤ . پي جورە دەسەلاتو حكۆمەتي جە يەكيەتيو جە يەكانا مەنتەقەيي و مەحەلى سەرچەمە گيروؤ .

جە دلي پروتستانتيسميەنە فرە فكري سەرو پيوہنى بەينو كليساى و دەسەلاتى زەمىنى گوورئ بيئ (رشد) و يايوي پەنە كە بە قازانجو شيوہ ويرو فدراليسمى تەماميبيئ . فکرو لوئترى (Luther)

چانه كه ماچۆ دەسەلات دارىو جە ياگىنه(مەحەلى)، مەزھەبو كىشورەكەى ديارى كەرۆ نەك پاو(پاپا)، بى بە پشتيوانىو پەى سەربەخويى مەحەلى. دانشو كالوينيسىمى هيزش دا بە شورشو وەلايه تە پايينيه كا هۆلاندى وەراو وەرو سپانياييۆۆ.

كليساى كاتوليكة بئ گيانە و بئ مەيله جوابو مۆبارزه جويى پروستانتيسميش سەرو ئاگايى فكري و ديموكراتيزه كەردەى داوہ. جە ئوروپا و سالاً 1900 يەنە حزبي كرستن ديموكراتي پيسە كوششيو پەى مۆدرنيزه كەردەى سياسەتو كاتوليسمى وەشى بيى. جە تەرجميوو پايانە و دانشو كۆمەلايه تى كاتوليسميه نە شيويوى بەر كۆۆتە جە فدراليسمى هەن. كۆمەل پيسە تاكە بەدەنيوى پيىك ئاما جە يوگرتە جوراوجورا و خانەوادە پيسە هەستەى سەرەكيش مديو وەرو چەما. بە پاو ئى زانياريه بەش كەردەى ئەركا مئشيو سەرو پرنسيبو سابسيدى بو. فرەو جەرەيانە مەزھەبىه جوراوجورا عناسرى (element) فدراليشا جە دوكترينە كۆمەلايه تيه كاشانە ئاردەن. فكري فدراليى جە دلئ فرەو مۆوجە فكريا سياسەتو ئارويه نە كريو شونى هور كريا. جا پوۆكەى مەكريو فدراليسمى بەريوۆ سەرو ئيدئولوژيوى سياسى تايبەتى (ويژە).

درېژەش هەن
سايئو هۆۆرامانى